

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı Issue 35 • Aralık December 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut651>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Klasik Türk Şiirinde Tütsü Ritüeli

Incense Ritual in Classical Turkish Poetry

Öz

Tütsü yakma, en eski dönemlerden günümüze kadar süregelen geleneklerden biridir. Eski Türk kültüründe var olan tütsü, Osmanlı döneminde de hem toplum hayatında hem de sarayda görülür. Kokulu bir madde, buhur anlamına gelen tütsü; başta güzel koku yaymak ve kokmak olmak üzere çeşitli amaçlarla buhurdan veya micmer denilen özel kaplarda yakılır. Tütsülük anlamına gelen buhurdan/micmer içerisinde öd, sandal, üzerlik/sipend, misk, anber gibi güzel kokulu ağaç kabuğu, bitki ve maddeler yakılarak etrafa güzel koku yayılır. Altın, gümüş gibi çeşitli maddelerden yapılan bu tütsü kaplarının üzerinde dumanın çıkmasını sağlayan kafesli veya delikli bir kapak bulunur, kimisi bir kaide üzerine oturtulur kimisi zincirle asılır. Kendine has şekli, görüntüsü ve işlevi olan buhurdanlar, nazardan korunma, iyi ruhları çağırma gibi farklı amaçlarla yakıldıkları gibi çeşitli merasimler, karşılama, meclisler, hamamlar olmak üzere birçok mekânda da kullanılır. Bütün bunların temelinde ise güzel kokunun ruhsal ve bedensel rahatlatıcı etkisi önemli rol oynamaktadır. Klasik Türk şiirinde de şairler, kültürümüzde önemli bir yere sahip olan tütsü ve tütsü ile ilgili malzemelere şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu çalışmada, içerisinde tütsü yakılan buhurdanın/micmerin şekli, yapıldığı malzeme, içerisinde yakılan bitki ve maddeler, yakıldığı mekânlar, yakılma nedenleri, benzetildiği unsurlar ile tütsü yakmaya dair âdet, inanış ve uygulamalar üzerinde durularak tütsü kültürünün Osmanlı dönemindeki klasik Türk şiirine yansımaları ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tütsü, Micmer, Bhurdan, Klasik Türk Şiiri.

Abstract

Incense burning is one of the traditions that has survived from the earliest times to the present day. Incense, which exists in old Turkish culture, is seen both in social life and in the palace during the Ottoman period. Incense, which means incense, a fragrant substance; It is burned in special containers called incensory/censer for various purposes, especially to spread and smell good. Fragrant tree bark, plants and substances such as gall, sandalwood, harmal/seed, musk and anber are burned in incensory/censer, which means incense holder, and a nice fragrance is spread around. These incense pots, which are made of various materials such as gold, silver have a lattice or perforated lid that allows the smoke to escape, some are seated on a pedestal, some are hung with a chain. Incensories, which have their own unique shape, appearance and function, are burned for different purposes such as protection from the evil eye, summoning good spirits, as well as in many places such as various ceremonies, receptions, assemblies and baths. On the basis of all these, the mental and physical relaxing effect of the fragrance plays an important role. In classical Turkish poetry, poets have included incense and incense-related materials, which have an important place in our culture, in their poems. In this study, the reflection of incense culture on classical Turkish poetry in the Ottoman period will be revealed by focusing on the shape of the incensory/censer in which incense is burned, the material it is made of, the plants and materials burned in it, the places where it is burned, the reasons for burning, the elements it is likened to, and the customs, beliefs and practices of burning incense.

Keywords: Incense, Censer, Incensory, Classical Turkish Poetry.

Derya Karaca*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Dr. Öğr. Üyesi
İğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İğdir/Türkiye
Elmek: drykaraca86@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3124-5978

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 21.12.2024
Kabul Tarihi: 28.12.2024
E-yayın Tarihi: 31.12.2024

Atıf/Citation:

Karaca, D. (2024). Klasik Türk Şiirinde Tütsü Ritüeli. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (35), s.138-160.

Giriş

En eski medeniyetlerden itibaren güzel koku, çeşitli amaçlarla çeşitli mekânlarda kullanılmış, tarihin her döneminde kültürel unsurlardan biri olarak yer almıştır. Kelime anlamı olarak koku, “nesnelere yayılan küçücük zerreciklerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygudur” (TDK, 2011: 1458). Arapçada genel olarak güzel koku için “itr, rih, râiha, tîb” gibi kelimeler kullanılmaktadır. Güzel kokuyla ilgili kavramların başında da buhur/tütsü ve bunların yakıldığı buhurdan/tütsülük gelmektedir. Eski medeniyetlerin dini merasimlerinde, cenaze definlerinde, saraylarında güzel koku ve buhurun önemli bir yeri bulunmaktadır (Bozkurt, 2002: 150). Buhur veya tütsü, farklı coğrafyalarda, farklı inanış ve kültüre sahip birçok toplumda kendine özgü malzemeler ve amaçlarla kullanılmıştır. Uygulama şekli ve kullanılan malzemeler her toplumda farklılaşsa da genellikle hoş bir koku içeren bitki veya maddeler ya kendisi ya da kabuğu ateşin üzerine atılarak buhur veya tütsü yakma ritüeli uygulanmıştır.

Buhûr, aslı Arapça “bahûr” olup koku veya kokulu buhar (duman) çıkarıcı maddelere verilen addır. Tütsü ise ateşe atılarak veya özel bir kap içinde yakılarak güzel kokulu dumanından faydalanılan maddedir. Tarihte bilinen ilk medeniyetlerden itibaren hemen bütün çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerde, dinî ve sihrî törenlerde ateşe güzel kokulu madde atmak, yapılması gereken en önemli şartlardan biri sayılmaktaydı. Tespit edilen arkeolojik buluntu ve yazılı belgelerden en eski medeniyetlerin hepsinde tütsü yakmanın manevî temizlenme ve tanrılara yaklaşma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Genelde birleşen çeşitli inançlara göre güzel kokulu dumanlar tanrıları hoşnut etmekte, kızgın olduklarında öfkelerini yatıştırmakta, yapılan duaların göğe yükselip tanrılara ulaşmasına ve kabul edilmesine vesile olmaktadır. Ayrıca tütsü, meleklerle iyi ruhları etrafına toplar, şeytanlarla kötü ruhları da kaçıtır; tütsülenen yer ve kişilerin de kötülüklerden uzak tutularak iyiliklere yaklaştırdığına, manen temizlendiğine inanılır (Erdem, 1992a: 383).

Tütsülük anlamına gelen ve aslı “bahûrdân” olan buhurdan kelimesi, Arapçada yakılınca güzel kokulu duman çıkaran öd ağacı ve amber gibi tütsü maddelerine verilen bahûr ismi ve Farsça “-dân/lık” ekinde oluşmaktadır (Erdem, 1992b: 384). Micmer de içinde tütsü yakılan kap, tütsü, buhurdan anlamına gelmektedir. Ayrıca Kuşoğlu, “Buhurdanların şamdan şeklinde olanlarına micmer denirdi. Onlar da çeşitli madenlerden yapılırlardı. Micmere, amber veya diğer hoş kokulu ağaç tozlarından yoğrulularak yapılan ve mum şekline getirilen çubuklar dikilir ve yakılırdı” şeklinde bilgi verir (1987: 35). İslamiyette dini merasimlerde, Musevilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi buhur yakma geleneği bulunmamakla birlikte Hz. Muhammed’in, sadece mescitlerin güzel kokması için buhur yakılmasını emrettiği bilinmektedir. Ayrıca evlerin de günlük, mür, kekik ve yavşan otu gibi güzel koku veren otlarla buhurlanmasını tavsiye etmiştir. Hz. Ömer’in de minbere oturduğu zaman âzatlısı Abdullah el-Mücmir’in buhur yaktığı ve bu nedenle “buhurdan yakıcı” anlamına gelen el-Mücmir lakabını taşıdığı rivayet edilmiştir (Erdem, 1992a: 383-384; Bozkurt, 2002: 150).

Türklerde, VIII. yüzyılda Horasan atölyelerinde hayvan şeklindeki buhurdanların ilk örnekleri görülmektedir. Hayvan biçimli buhurdanların en güzel örnekleri ise XI-XII. yüzyıllarda Büyük Selçuklular döneminde tunç veya pirinçten yapılmış, ayakta duran yırtıcı hayvan ve kuş heykelleri şeklindedir. Bu heykellerin genellikle göğüs kısmında menteşeli bir kapak veya çeşitli yerlerinde özellikle ağız ve burunlarında ya da kafes gibi bütün vücutlarında bir süsleme düzeni içinde açılmış

delikler bulunmaktadır. Bunların dışında Müslümanlar tarafından üç ayaklı tepsi, üç ayaklı silindirik gövdeli, kubbe kapaklı buhurdanlar da kullanılmıştır (Erdem, 1992b: 385). Türk buhurdanları, her dönemde farklı örnekler ve biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Fakat hemen hepsinin ortak özellikleri, ateşlik ve külâh denilen iki bölümden meydana gelmeleri ve üzerlerinin Pençberk, Ulama, Bûte adı verilen kıvrık dal motifleriyle kaplı olmasıdır (Özkan, 1977: 82-83).

“Birçok sanat dalımızda olduğu gibi buhurdanların büyük bir kısmı gümüşten yapılmış olup, en çok kullanılan usul ise gümüş kakma (dövme) ile delik işi teknikleridir. Bu teknikte önce dövüle dövüle levha haline getirilen gümüşe daha sonra, tasarlanan ana formu elde etmek için çeşitli çekiç ve örslerde, âdetâ elde tutulan bir âbide maketi gibi şekil kazandırılır. Daha sonra kakmacı ustasına gönderilen buhurdan içine zift doldurulduktan sonra ustanın hünerli ellerinde üzeri tezyin edilir ve sonra kubbesine çelik kalemlerle delik işi yapılır. Kakma yapılmadığı hallerde kalemkâr üzerine kalem işi yapar. Buhurdanlar ekseriya üç ayak üzerine otururlar ve ayakları zarif ve kıvrımlıdır. Bunların altında ise kendi yapım tekniğine ve şekline uygun bir tablası mevcuttur. Ayrıca yine üç tarafından zincirlerle asılanları vardır. Bu zincirler kırk elli santim uzunluğunda olur ve yukarıda birleşerek bir halkaya veya daha güzel bir tutaca sahiptirler. Zincirlieleri daha çok büyük toplantılarda cemaat arasında dolaştırılmak içindir.” (Kuşoğlu, 1987:34).

Tütsülenme, eski Türk kültüründe “alas” yahut “alaslanma” olarak da ifade edilir ve manevi arınma ve Tanrı kutunu çağırma eylemi olarak kabul edilirdi. Daha sonra mevlitlerde ve tarikat ayinlerinde buhur yakılmaya başlanmıştır. Ardıç başta olmak üzere öd, günlük, dut, söğüt ve sandal buhur olarak yakılmıştır. Bu gelenek gündelik hayata da yansımış kahve ile gülsuyu ikram etmek ve buhur yakmak misafir ağırlamanın şartlarından biri hâline gelmiştir (Şentürk, 2017: 290).

Osmanlı Dönemi’nde de buhur yakmak saray ritüellerinden biridir. Osmanlı Devleti’nde koku kullanımı sıradan bir durum olmayıp güzel kokuya oldukça önem verilirdi. Sarayın güzel koku ihtiyacını karşılamakla görevli olanlara “cemâat-i anberine”, “cemâat-i buhurciyân-ı hâssa” adı verilmekteydi. Osmanlı kültüründe güzel koku elde etmek için “mürrisâfi, sandal, sarısabır, karagüllük, tefârik” kullanılmıştır. XVIII. yüzyıl ehl-i hıref teşkilatının bütçesinde buhurcuların payının oldukça yüksek olduğu bilinmektedir (Yaman, 2008: 114-117). Padişah için öd, sandal, sedir gibi yakıldığında güzel koku veren ağaç parçaları, gül suyuyla özenle kaynatılır, daha sonra içerisine misk, amber ve hoş kokulu çiçek suları katılarak buhur suyu hazırlanırdı. Erol Özkan, Topkapı Sarayı Hazine Dairesi’ndeki buhurdanlar hakkındaki yazısında buhur ve buhurdanın ayrı bir yeri olduğundan bahseder:

“Eski va’anüvistlerin yazdıklarını okurken, Padişahların yaptırdığı buhurdanlar için oldukça yüklü “Kuyumcu Üstadiyesi” ödediklerini görmüştüm. Hattâ Topkapı Sarayı’nın âdetleri arasında Buhur ve Buhurdanlığın apayrı bir yeri olduğu muhakkaktır. Seferli Koşuşu ağaları, ilkbaharda bazı kokulu çiçekleri toplayıp, imbikten geçirerek daha sonra Padişaha çiçek suları halinde sunarlarmış ve kendilerine Buhur suyu akçesi adıyla bir ihsân-ı şâhâne çıkarmış.” (1977: 81).

Klasik Türk şiirinde kokunun ayrı bir yeri ve terminolojisi olmakla birlikte toplum hayatında önemli bir yeri olan, seremoni hâlinde uygulanan micmer veya buhurdan denilen tütsü kaplarında tütsü yakılması da şiirlerde yer almıştır. Günümüzde de hâlâ kullanımı devam eden birçok eşyanın bulunduğu klasik Türk şiiri

metinlerinde yer alan eşyalardan biri de buhurdandır. Şairler, klasik Türk şiirinin estetik yapısı içerisinde şairlik yetenekleri doğrultusunda duygu ve düşüncelerini ifade ederken tütsü kaplarından, bu kapların özelliklerinden, buhurdanlarda yakılan hoş koku veren bitki ve maddelerden, tütsüyle ilgili inanış, âdet ve geleneklerden yararlanmışlardır. Tütsüye dair birçok özellik, klasik şiirin merkezinde yer alan en önemli unsur olan sevgili, sevgilinin güzellik unsurları ile âşık ve âşığın aşk ateşiyle yanmasıyla ilişkilendirilerek çeşitli benzetme, hayal ve çağrışımlarla beyitlerde yer almıştır.

1.Micmerin/Buhurdanın Özellikleri

1.1.Altın, Gümüş, Yakut Gibi Maddelerden Yapılması ve Süslenmesi

Buhurdanlar, altın, gümüş, yakut, bakır vb. olmak üzere farklı malzemelerden yapılmış ve süslenmiştir. Buhurdanların büyük bir kısmı gümüşten yapılmış olup en fazla kullanılan usul ise gümüş kakma (dövme) ile delik işi teknikleridir:

“Bu teknikte önce dövüle dövüle levha haline getirilen gümüşe daha sonra, tasarlanan ana formu elde etmek için çeşitli çekiç ve örslerde, âdeta elde tutulan bir âbide maketi gibi şekil kazandırılır. Daha sonra kakmacı ustasına gönderilen buhurdan içine zift doldurulduktan sonra ustanın hünerli ellerinde üzeri tezyin edilir ve sonra kubbesine çelik kalemlerle delik işi yapılır. Kakma yapılmadığı hallerde kalemkâr üzerine kalem işi yapar...Buhurdanların altından dahi yapılmış olanları vardır. Ancak gümüşün dışında orta halli aileler için bakırdan ve sarıdan yapılanları da olur. Bilindiği gibi tombak (cıvalı altın kaplama) olanları her zaman ayrı bir değer taşımıştır.” (Kuşoğlu, 1987: 34)

Zâtî, yasemin çiçeğinin beyaz renginden ve güzel kokusundan ilham alarak yasemin ile micmer arasında benzerlik kurduğu beytinde yasemin çiçeğinin beyaz rengi ve etrafa yayılan hoş kokusunu, gümüş bir micmer olarak hayal etmiştir:

Düzdi bir hâlis **gümüşt**en hûb micmer yâsemîn
Kılmaga dehrûñ dimâgını mu’attar yâsemîn Zâtî g/1185/2

Mislî'nin beytinde de sevgilinin yüzü beyaz rengi, parlaklığı ve yuvarlak şekliyle micmere, gül gibi kırmızı olan yanağı micmerin içindeki ateşe, yanağının üzerindeki siyah beni de micmerin içinde yanan hoş kokulu öd ağacına benzetilmiştir:

Gül-i ruhsârun üzre hâl-i Hindû
Gümüşt micmerde ‘ûd-i ter degül mi Mislî g/353/3

Firâkî'nin Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde bezm hazırlığının anlatıldığı beyitlerde hoş koku için altın micmerlerde öd ve amber yakıldığı dile getirilmektedir:

Fürûzân itdiler **zerrîne** micmer
Yakup hoş Nükhet için ‘ûd u ‘anber Firâkî b/719

Sünbülzâde Vehbî, Sultan Selim’i methettiği kasidesinde gökyüzünde görünenlerin güneş ve ay değil; feleğin padişahın huzurunda öd ve amber yakmak için elinde tuttuğu altın ve gümüş iki micmer olduğunu ifade ettiği beytinde renk ve şekil bakımından ay ile güneşi, içinde öd ve amber yanan gümüş ve altın micmere; feleği de micmer dolaştırıcısına benzetmiştir:

Mihr ü meh sanma huzûra ‘ud u ‘anber yakmaga

Sîm ü zerden var elinde çarhîñ iki micmeri S. Vehbî k/25/44

Bunların dışında mavi renkli değerli bir taş olan firuzeden de buhurdan yapılmış veya süslenmiştir. Cafer Çelebi, havanın henüz tam olarak kararmadığı ama kararmaya başladığı sırada bir taraftan da gökyüzünün mavi renginin görünüyör olmasını, içerisi yarıya kadar miskle dolu olan firuzeden yapılmış micmer olarak tahayyül etmiştir:

Toldı cihân sevâd ile oldı felek şebîh
Fîrûze micmere ki pür ola miyânı misk Cafer Çelebi k/16/4

Muhibbî de sevgilinin kırmızı yanağını yakut micmere, yanağının üzerindeki benleri de misk ile ambere benzettiği beytinde yakut micmere yer vermiştir:

Âteş-i ruhsâruñ üzre ol mu'anber hâller
Micmer-i **yâkût** içinde müşg ile 'anber yakar Muhibbî g/1116/2

Ahmed-i Dâ'î de sevgilinin kıpkırmızı olan dudağının üzerinde bulunan hoş kokulu beninin yakut micmer içindeki misk ve amber gibi olduğunu dile getirir:

Âteş-i la'lüñde ol hâl-i mu'anber fi'l-mesel
Mecmer-i **yâkut** içinde müşg ile 'anber düter A. Dâ'î g/38/2

1.2.Kafesli Olması / Üzerinde Delikler Bulunması

Her dönemde farklı örnekleri bulunan buhurdanların şekilsel özelliklerinden biri de üzerinde dumanın çıkması için kafesli kapaklar ve delikler bulunmasıdır:

"Ayaklı kadehler şeklinde yapılan Türk buhurdanları geniş bir tabla üstüne oturur, yan tarafından süslü ve büyük bir kulpla tutulurdu. Buhurdanın üstünde dumanın çıkması için kafesli kapaklar veya süslenmiş delikler bulunurdu...Genel olarak buhurdan kapaklarının bazıları sivri, bazıları gemi teknesi veya kubbe şeklinde yapılmıştır. Bu kapakların tam üstüne de kapağı kaldırmayı kolaylaştıran alemler ilâve edilmiştir. Tombaktan yapılan örneklerde ve diğerlerinde bu kısmı ayrı bir önem verilmiştir. Hattâ son devir örneklerinde burada değerli taşların kullanıldığını da biliyoruz." (Özkan, 1977:81).

Kütahyalı Rahîmî, vücudunu müşebbek bir buhurdanlığa benzetir. Şairin ateş dolu vücudu bela meclisinin kafesli bir buhurdanı, gönlü ve canı o buhurdanın içinde yanan öd ağacı, kılları da dumanıdır:

Müşebbek micmer-i bezm-i belâdur cism-i pür-sûzum
Dil ü cân 'ûdum olup mûlarum yir yir duhân kalmış K.Rahîmî g/126/2

Şeyhülislam Esad da sevgilinin anber beni, yüreğinde koku bağıslayan olduğunda; delik deşik yaralarla dolu olan gönlünün de ona bir micmer olacağını dile getirdiği beytinde micmerin üzerinde delikler bulunmasına çağrışım yapar:

Bûy-bahş olsa derûnumda o hâl-i anber
Dil-i pür-dâg-ı müşebbek aña bir micmer olur Ş. Esad g/38/3

1.3.Zincirlerinden Tutularak Sallanması ve Dolaştırılması

Bazı micmerlerin üzerinde dumanın dışarı çıkması için delikler ve kenarlarında da zincir bulunur. Etrafa güzel kokuların yayılması için zincirlerinden tutularak sallanır. Ayrıca üç zincir tarafından zincirlerle yukarıya asılırlar. Bu zincirler kırk elli santim uzunluğunda olup yukarıda birleşerek bir halkaya veya daha güzel bir tutaca

sahiptirler. Zincirli buhurdanlar, daha çok büyük toplantılarda cemaat arasında dolaştırılmak için kullanılmıştır (Kuşoğlu, 1987: 34). Micmer dolaştırıcılara da micmere-gerdân denilmektedir. İçinde ateş yanması, üzerinde delikler bulunması, zincirleri olması sebebiyle micmer ile aklını yitiren deli arasında ilgi kuran Zâtî, içinde ateş yanan, zincirli micmeri gözleri kızarmış zincirle bağlanmış bir divaneye benzeterek micmerin bu özelliklerine yer vermiştir:

Kızarmış gözleri zencîre çekmişler añı muhkem
Düşüb divâne almış zülfüñüñ sevdâsına micmer Zâtî g/349/2

Muhibbî de sevgilinin çenesini micmer, başının iki yanından çenesine doğru inen saçlarını da micmerin zinciri olarak tahayyül etmiştir:

Zülfi zencîrine asmış san zekân kandilini
Cân u diller yakmaga ya'nî ki micmer bağlamış Muhibbî g/1424/2

Rüzgâr, kokunun etrafa yayılmasında, dağılmasında en etkili unsurlardan biridir. Mesîhî, baharın gelmesiyle çiçeklerin açıp rüzgârın etkisiyle etrafa hoş kokuların yayılmasını; baharın bahçe ehlini canlandırmasını, hafif hafif esen rüzgârın da çemen meclisinde micmer gezdirmesini dile getirdiği beytinde micmerin dolaştırılmasına çağrışım yapmıştır:

Nice kim bâğ ehline neşv ü nemâ vire bahâr
Nice kim bezm-i çemende gezdüre micmer nesîm Mesîhî k/10/31

İshâk Çelebi de padişah, çemen meclisine gelecek diye tavus kuşunun tütsü yapmak için micmer gezdirdiğini söyler. Şair, süslü kanatları, yelpaze gibi açılan kuyruğu, güzelliği bilinen tavus kuşunun gezip dolaşması ile micmerin dolaştırılması arasında ilgi kurarak tavus kuşunu, micmer dolaştırıcısına benzetmiştir. İçerisinde hoş kokulu tütsünün yandığı micmerin dolaştırıldığı ifade edildiği beyitte, hem meclis hazırlığında hem de misafir gelmeden önce tütsü yakılmasına çağrışım yapılmıştır:

Şehriyârâ gelesin deyü buhûr etmek için
Gezdürür bezm-i çemende yine micmer tâvûs İ. Çelebi k/11/b/18

Câfer Çelebi de menekşenin kulağına saba rüzgârından haber ulaştığı için buhurdan dolaştırıcısı olup meclisi güzel kokulu hâle getirdiğini ifade ederek tütsünün micmere-gerdanlar tarafından dolaştırılmasına değinmiştir:

Meclisi kıldı mu'attar micmere-gerdân olup
Çün benefşe sem'ine irdi sabâdan haber Cafer Çelebi k/4/9

1.4.Üzerine Örtü Kapatılması/Örtü Altında Tutulması

Micmerle ilgili yapılan uygulamalardan biri de dumanın dağılmasını önleyerek kokunun etkisini arttırmak amacıyla micmerin üzerinin örtülmesi, örtü altında tutulmasıdır. Bağrı micmer gibi yanan Cafer Çelebi, içindeki yangından kimsenin haberi olmasın diye sevgiliden kendisini lütfetmesiyle sarmasını istediği beytinde micmerin üzerinin örtülmesine çağrışım yapmıştır:

Yanar micmer gibi bağrum beni dâmañ-ı lutfuñla
Bürî sûz-ı derûnumdan haberdâr olmasun kimse Cafer Çelebi g/205/5

Sevgilinin yanağı ve beninin güzelliğinin anlatıldığı Karamanlı Nizâmî'nin beytinde de yanağı ateş gibi yanan sevgili, beninin ödünden etrafı buhurlamakta ve siyah saçlarının zencisi de onun üzerine etek tutmaktadır:

Ateş-i ruhsâre salmış, 'ûd-ı hâlden buhûr
Zengî-i zulf-i siyâhı üstüne dâmen tutar K. Nizâmî g/25/2

Üsküdarlı Sırrî, bulutun ay micmerinin üzerine mavi bir şal örterek gökyüzünü tütsülediğini ifade ettiği beytinde micmerin üzerinin örtü ile örtülmesine yer vermiştir:

Âsmânîleri tebhîr ider var ise çarh
Ebr olup micmer-i mâh üzre kebûdî bir şâl Üsküdarlı Sırrî k/10/11

2. Tütsü Yakılan Bazı Mekânlar

2.1. Hamamlarda Tütsü Yakılması

Türk kültüründe önemli bir yeri olan mekânlardan biri olan hamamlarda tütsü yakmak, hamam âdetlerinden biridir. Türk hamamlarının en önemli aksesuarları arasında hamam tası, sabun, sabunluklar, lif, havlu, kese, peştamal, nalın, hamam otu, ponza taşı, takunya, gülabdan, şerbetlik ve buhurdan bulunmaktadır (Göker, 2008: 10). Hamamın ve hamama gelenlerin güzel kokması için tütsü yakmanın yanında gül suyu da kullanılmıştır. Osmanlı sosyal hayatında önemli bir yeri olan hamamlarda, "Özellikle kadın hamamlarında, özel günlerde hamamı tombak ve gümüş buhurdanlarla güzel kokutarak misafirlerine hazırlamak, davet sahibi için gurur ve gösteriş vasıtası"¹ olarak sayılmaktaydı. Klasik Türk şairleri, şiirlerinde hamam kültürünü konu etmiş; hamamı şiirlerinde gündelik hayatın bir parçası olarak ele almışlardır. Bunun dışında hamam, şairlerin özellikle kış mevsiminde bir araya gelip sohbet ettikleri eğlence mekânlarından biri hâline de gelmiştir. Klasik Türk şiirinde hamamın konu edildiği manzumelere genel olarak hammâmiyye denilmektedir (Uzun, Albayrak, 1997: 433). Hammâmiyelerde de hamamların güzel kokması için micmerlerde tütsü yakılması âdetine yer verilmiştir. Savtî de hamama gelen gümüş göğüslü güzelin etkileyici güzelliğiyle kıvılcımın, ah ederek micmer içinde öd ve amber yaktığını ifade ettiği beytinde hamamlarda güzel koku için tütsü yakılması âdetine yer vermiştir:

Halvet-gâhı münevver eyledi ol sîmber
Pâyine ta'zîm için indi yere gökten kamer
Tâk-ı ebrûsın görüp vardı sücûda hep kemer
Ûd u anber yakdı micmer içre âhundan şerer
Câmlar hayrân olup Hüsniye saçdılar gül-âb Savtî (Kaplan, 2015: 91)

2.2. Mecliste Tütsü Yakılması

Meclislerde bulunan süs unsurlarından biri de tütsüdür. Meclisin güzel kokması için micmer yakılarak dolaştırılması meclis âdetlerinden biri olup micmer veya buhurdanlarda amber, misk, öd gibi hoş kokulu maddeler yakılmıştır. Mecliste güzel kokuların tütsü olarak yakılmasının sebeplerinden biri de meclise gelenlerinin gönlüne mutluluk vereceği ve onları rahatlatacağı düşüncesidir (Özkan, 2007: 479). Cafer Çelebi,

¹ Bkz. Katalog (2009), Eski Hamam, Eski Tas, "Buhurdan", İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 193-203; bu katalog, Umur Bey Hamamı'nda 7 Kasım 2009-7 Mart 2010 tarihleri arasında "Eski Hamam, Eski Tas" adıyla düzenlenen serginin aynı adlı sergi kitabıdır.

sevgilinin yüzünü buhurdana; yanağını kırmızılığı bakımından micmer ateşine; yuvarlak, siyah renkli beni, micmerde yakılan miske; siyah ve misk koku kakülü de buhurdanın zincirine benzetir. Şair, sevgilinin misk kokulu saçının, padişahın meclisinde buhurdan dolaştırmak için yanağının ateşine benlerinden misk dağıttığını söyleyerek meclislerin güzel kokması için micmer yakılıp dolaştırılması âdetine değinir:

Müşk-i hâlin âteş-i ruhsârına tağıtdı kim
Gezdüre bezmünde micmer kâkül-i müşkîn-i dost Cafer Çelebi k/13/33

Ahmet Paşa da güneşin, padişahın meclisinde bir dem buhurdan gezdirdin diye ayda bir kez ayın kâsesini amberle doldurduğunu ifade ettiği beytinde ayın ışığını güneşten almasından ve ayın dolunay (ayın on dördüncü gecesindeki şekli) hâlinde hem daire olması hem de üzerindeki siyah beneklerin micmer ve içindeki ateş benzemesinden yola çıkarak ayı, ayda bir kez buhurdan dolaştıran bir kişi olarak dile getirir:

Ayda bir kez kâsesin anberle mâhuñ toldurur
Tâ ki şah bezminde bir dem gezdüre micmer güneş Ahmed Paşa k/20/16

Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde de padişahın saray ve kasrının "Nesim-i dil-gûşâ" adında Hintli hizmetçisinin akşam meclisi için anber ve öd tütülediği, micmerlerde misk yaktığı anlatılmaktadır:

Şehün varidi bir Hindû gulâmı
Nesim-i dil-gûşâ konmuşdı nâmı

Sarây u kasrının ferrâşı idi
Ne meclis kılsa gevher-pâşı idi

Kuruldu çünkü bu bezm-i şebâne
Hemândem cân u dilden ol yegâne

Dütüzdü 'anber ü 'ûd-ı kamârî
Hacel kıldı nesim-i nev-bahârî

Yakup micmerler itdi dehri müşkîn
Görüp dem-beste kıldı nâfe-i Çin Lâmiî Çelebi b/ 3709-3713

Sadece saray ve kasrlarda düzenlenen meclislerde değil, çadırda düzenlenen eğlence meclislerinde de micmerde öd ve anber yakılmıştır:

Çıkarup kurdılar bir hayme vâlâ
Ki andan pest idi çarh-ı mu'allâ

Buhûr için yakup çok 'ud u 'anber
Kodılar her tarafda nice micmer Cafer Çelebi b/792, 799

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde bezm yerinin hazırlanmasının tasvir edildiği beyitlerde de buhur ve koku için öd ve gül suyu istenmektedir:

Hem buhûr u bûy için 'ûd u gül-âb
Nukl-i şâyeste bile şem' ü şarâb

Hâzır eyleyüp düzet bir bezmgâh
Ravzasından hûr aña kılson nigâh Aşkî b/1505-1506

Muidi, ateşli gönlünün kendisine micmer olarak yeteceğini, artık meclisi kokusuyla süsleyen tütsüye ihtiyacı olmadığını söyleyerek meclislerde tütsü yakma âdetine değinmiştir:

İhtiyâcum yok buhûr-ı meclis-ârâya inen
Sâkiyâ bu âteşin gönlüm bana micmer yiter K. Muidi g/143/3

2.3.Saray ve Köşklerde Tütsü Yakılması

Osmanlı saray ve köşklerinde tütsünün önemli bir yeri vardır. Hatta *İstanbul'a gelen misk ve anberin padişah için alınmadan bir başkasına satılması yasaklanmıştır* (Yaman, 2008: 116). Osmanlı saray kültüründe güzel koku için buhurdanların yanında gülabdanlar da kullanılırdı. Gül suyunu serpmek için kullanılan gülabdanlarla buhurdanlar bir takım hâlinde sunulurdu (Gedük, 2013: 124-125). “*Sarayda bütün ziyafet ve toplantılarda ikrâm edilen buhur; öd ağacı, gülsuyu ve anberden yapılmaktadır. Ulûfe günleri, elçi ziyafetlerinde mehterbaşı ile vekilharç elçiye ve maiyyetine gülsuyu ikram ederken mutfak emini de sadrazam ve diğer erkâna buhur sunardı*” (Bilgin, 2004: 36, 222). Sarayda yemekten sonra, uyku öncesinde tütsü yakılması ritüellerden biri olmakla birlikte ayrıca padişahın sarığı tütsülenir, misafir gelmeden önce de tütsü yakılırdı:

“Padişah yemek yedikten sonra ellerini mis kokulu güzel bir sabunla yıkar ve arkasından bir fincan kahve içer. Kahve siyah renkli tohumların öğütülmesi ve suyla kaynatılması ile elde edilen bir içecektir. Kahveden sonra da öd ağacı, amber ve diğer kokulu bitkilerden oluşan tütsülerin yakılmasıyla rahatlar ve gevşer...Odanın ortasında bulunan iki büyük altın şamdana her akşam kol kalınlığında mumlar yerleştirilir ve yakılır. Padişah uykuya dalana kadar odasında öd ağacı ve amber gibi çeşitli güzel kokulu tütsüler yakılır...Fakat geleneğin sürdürülmesi için yukarıda sözü edilen amir, her salı günü padişahın sarığını yıkar ve bu işi yaparken içoğlanları da saygı ifadesi olarak başları eğik ve elleri göğüslerinde kavuşturulmuş olarak onu seyrederek. Aralarından bazıları sıcak suyu döker, bazıları sabunu uzatır ve yıkama faslı bittikten sonra sarığı odalarının önünde ipe sererler, tamamen kuruyunca düzenli bir biçimde katlar, tütsüler ve has odaya gönderirler.” (Ali Ufkî Bey, 2013: 42-43, 57, 61).

Muhabbet-nâme adlı mesnevisinde Manisalı Camî’î, Azra için hazırlanan Belkis sarayında micmerlerde öd, sipend, misk ve biberiyenin buhur olarak yakıldığından söz eder:

Gül-âba katdılar misk ile ‘anber
Türâbın ol sarâyüñ itdiler ter
Koyup micmerlere ‘ûd u sipendân
Buhûr eylediler müşg ü hasalbân Camî’î b/3090-91

Gelibolulu Alî, gönlünü saraya, canını tütsüye benzettiği beytinde “*O Sultan, kölesinin evine misafir gelir diye can tütsüleyip gönül sarayını süsledim.*” diyerek sarayda tütsü yakılmasına gönderme yapmıştır. Ayrıca beyitte, buhur yakmanın misafir gelmeden önce yapılan hazırlıklardan biri olduğu da görülmektedir:

Zeyn itmişem serây-ı dili cân buhûr idüp
Ol hân bende-hâneye mihmân gele diyü G. Alî g/120/3

Micmer, saraydaki aksesuarlardan biridir. Bâkî'nin Feridun Bey'in sarayını tasvir ettiği kasidesinde saraydaki avizeleri (kandilleri) anlattığı beyitlerde micmerin dumanlarının kandillerin asılı olduğu zincirlere doğru yükselmesi anlatılmaktadır:

Nedür ol gûşe-i bâmındaki âvîzeler dirseñ
O zîbâ turraya bir şânedür kim itdiler peydâ

Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser
Duhân-ı 'ud u 'anberden kemend-i zülf-i müşg-âsâ Bâkî k/27/7-8

Zâtî'nin Şem ü Pervâne mesnevisinde de gül bahçesi içinde suyu gül suyu, toprağı misk olan köşk, baştanbaşa halılarla döşenmiş ve içerisinde de üzerlik buhuru yakılmıştır:

Gülistân içre var idi güzel köşk
Anuñ suyu gül-âb u toprağı müşk

Ser-â-ser ferşi ol köşküñ döşendi
Buhûr itdiler içinde sipendi Zâtî b.1790, 1804

3.Tütsü Olarak Yakılan Bitki ve Maddeler

Micmer veya buhurdanlarda, amber, misk, öd, günlük, gâliye, sandal, sipend vb. olmak üzere tohum ve tane şeklindeki çeşitli kokulu bitkiler yakılır. Bu hoş kokulu maddeler ateşe atılarak etrafa güzel koku yayılır. Türkler, buhur olarak en çok sandal ağacını kullanmışlardır. Uygurlar, sandal ağacına Sanskritçe "Çandana" sözünden gelen "Çından" demişlerdir (Özkan, 2007: 82).

Güzel kokusundan faydalanılan amber, "Kolay eriyen, bal mumu kıvâmında, yandığı zaman parlak bir alev çıkaran, çok güzel kokulu nesne" dir (Ayverdi, 2016:51). Nadir bulan bir madde olduğu için ticarî değeri çok yüksek olan amber, eskiden para gibi servet göstergesi, değişim aracı ve en büyük hediyelerden sayılmıştır (Erdem, 1991: 7; Abdülaziz Bey, 1994: 475). Bir diğer güzel kokulu madde olan misk ise "Misk geyiği denilen ve Tibet, Moğolistan, Tonkin dağları dolaylarında yaşayan, âzami 60 cm. yüksekliğindeki boynuzsuz keçi benzeri küçük bir memeli hayvanın erkeğinden elde edilir. Misk geyiğinin dişileri cezbetmek, ayrıca kendi hâkimiyet bölgesini belirlemek için kullandığı bir salgı olan misk, hayvanın husyelerinin önündeki özel bir bez tarafından üretilen siyaha yakın parlak koyu esmer renkli ve kıvamlı, çok keskin kokulu bir maddedir." (Baytop vd., 2005: 181). Bâkî, sevgilinin güzellik unsurlarına yer verdiği beytinde; içerisinde misk ile amberin yandığı ve etrafa dumanıyla güzel kokunun yayıldığı bir micmerden yola çıkarak sevgilinin yanağını kırmızılığıyla ateşe, ayva tüyü ve benini siyah rengiyle misk ve amber tütsüsüne, siyah saçının kıvrımını da micmerden çıkan halka halka dumana benzetmiştir:

Ruhuñ âteş hat u hâlûñ bahûr-ı misk ü 'anberdür
Ham-ı zülf-i siyâhuñ halka halka dûd-ı micmerdür Bâkî g/50/1

Çeşitli amaçlarla tütsü olarak yakılan otlardan biri olan sipend, bir diğer adıyla üzerlik de "Sedef otuğillerden, acı tohumları susama benzeyen, beyaz çiçekli, çok dallı, halk arasında tütsü olarak kullanılan sıcak bölge bitkisi" dir (Ayverdi, 2016: 1301). Cafer Çelebi, her sabah gece üzerliğini yakmak için gökyüzü micmerine ateş bırakanın ahı olduğunu söylediği beytinde gökyüzünü micmere, yıldızları gece sipendine, ahını da ateşe benzetmiştir:

Şeb sipendin yakmaga ey meh-likâ her subh-dem
Od bıragan micmer-i eflâke âhumdur benüm Cafer Çelebi g/132/3

Tütsü amacıyla kullanılan öd, öd ağacının “yakıldığı zaman çok değişik, kendine has güzel bir koku çıkaran bu sebeple dînî merasimlerde buhurdanlık içinde tütsü olarak yakılması âdet olan, kıymık şeklinde ufak parçalar hâlindeki odunu ve kabuğu”dur (Ayverdi, 2016: 960). Halk arasında öd ağacı tütsüsü, hafızayı kuvvetlendirmek ve rutubet giderici olarak da kullanılmaktaydı (Abdülaziz Bey, 1994: 353). Ahmed Rıdvân, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde meclisi anlattığı beyitte öd ağacı ve üzerliğin de tütsü olarak yakıldığını ifade eder:

Mugannîler gelüp meclis bezendi
Buhûr eylediler ‘ûd u sipendi Ahmed-i Rıdvân b/1359

Micmerde yakılan bitkilerden bir diğeri de sandaldır. Sandal; Hindistan’da yetişen, çiçekleri seyrek salkım biçiminde, bodur, kerestesi sert bir ağaç olup bu ağacın hoş kokulu odunundan çıkarılan esans ise parfüm, sabun, mum ve tütsü yapımında kullanılmaktadır (Çağbayır, 2007: 4948). Bâkî de padişahın adaletini övdüğü beytinde onun adalet micmerinde sandal yakıldığını, rüzgârın da her tarafı onun hoş kokusuyla kokulandırmasını söyleyerek micmerde sandal yakılmasına çağrışım yapmıştır:

Bâkıyâ kılsun mu’attar bezm-i âfâkı nesîm
Pâdişahuñ micmer-i ‘adlinde sandal yakdılar Bâkî g/117/5

Laden, “Akdeniz Bölgesinde yetişen, kışın yapraklarını dökmeyen, beyaz, pembe çiçekli, tüylü ve yapışkan yapraklı, bir türünden ak amber yerine kullanılan kokulu bir reçine çıkarılan, on yedi türü bulunan ağaççıkların genel adı” olup ayrıca sürme elde edilen bu bitkinin bir türünden çıkarılan hoş kokulu, siyah ve kırmızı renkli zamk da eskiden kadınlar tarafından yüzlerine ben yapmak için kullanılmıştır (Çağbayır, 2007: 3607). Bu hoş kokulu pembe, beyaz ve kırmızı çiçekleri olan ladenin micmerde tütsü olarak yakılmasına Ahmed-i Dâ’î, müstezad nazım şekliyle II. Murad’ı övdüğü şiirinde yer vermiştir. Gül bahçesinde sabah rüzgârı etrafa kâfur ve misk kokuları yaymış, selvi ve sorgun ağaçları da micmerde amber ve laden tütsüsü yakmıştır:

Gülşende buhâr eyledi bak subh-ı nesîme
Kâfûr ile müşki
Micmerde buhûr eyledi gör serv ile bânu
‘Anber bile lâden A. Dâ’î Müst.1/b/3

Sonbaharda açmaya başlayan bir kış çiçeği olan, yaprak ve köklerinden buhur yapıldığı için “buhurumeryem/buhûr-ı Meryem” adıyla anılan siklamen çiçeği de micmerlerde tütsü için yakılan bitkilerden biridir (Şentürk, 2017: 295). Bosnalı Sâbit, laleyi micmere benzettiği beytinde lalenin micmerinde buhurumeryem yakıp gül bahçesinin her yerini tütsülediğini söyler:

Buhûr-ı Meryemi de lâle micmerinde yakup
Bütün nişîmen-i gülzârı eyledi tebhîr Bosnalı Sâbit k/11/13

4. Tütsü ile İlgili Bazı İnanış, Âdet ve Gelenekler

4.1. Peri/Cin Çağırma ve Büyü Yapmada Yakılması

Peri, olağanüstü bir güce sahip olan ve çok güzel olduğuna inanılan dişi cinlere verilen bir addır. Büyü ile ortaya çıkabilen perileri, büyüyle çağırana "perihan" adı verilir. Bu kişiler, bir daire çizip içine girerek perileri çağırırlar. Davet ettikleri metafizik varlıkların kendilerine zarar vermemesi için büyücülerin etraflarına çektikleri dairenin hayati bir önemi vardır. Ayrıca, bir daire içinde tütsüler yakıp efsun ve dualar okuyarak matlubu elde etmeye de teshir denilir (Pala, 2009: 369; Onay, 2021: 367). Mütercim Âsım Efendi de *Burhân-ı Katı* adlı eserinin "dûd-efken" maddesinde ateşte çeşitli ot ve bitkilerin yakılarak buhuruyla büyü yapılmasını "Sehereden bir taifedir. Öd, leban, üzerlik tohumu ve mukul-i ezrâk tabir olunan zamkı buhur, efsun ve azimet okuyarak davet ederler." (2009: 186) şeklinde ifade etmiştir. "Halk hekimliğinde genel manada nazar ve büyüünün giderilmesinde başvurulan sipend, bazı madde ve bitkilerle beraber büyü malzemesi olarak da kullanılmıştır." (Uysal Bozaslan vd., 2017: 277).

Klasik Türk şiirinde güzelliğin simgesi olarak beyitlerde yer alan peri, kimi zaman teşbih kimi zaman da istiare ile sevgili için kullanılır. Şairler, peri gibi hem olağanüstü bir varlık hem de güzel olan sevgiliye kavuşmak, teshir etmek için micmerlerde tütsü olarak sipend, öd, komar ve ak biberin yakılması geleneğinden yararlanmışlardır. Revânî, peri yüzlü, ay yüzlü sevgiliyi teshir etmek için felek tasının micmer, yıldızların da sipend olarak kullandığını söyleyerek büyü yapmak için micmerde sipend yakılmasına yer vermiştir:

Sen perî-peyker kamer-ruhsârı teshîr itmege
Micmerüm tâs-ı felek encüm sipendümdür benüm Revânî G/254/2

Haletî de periye benzettiği sevgilinin dairesine girmesinin sebebinin gam micmerinde can sipendi yakmasına bağlayarak peri çağırma tütsü yakılması âdetine yer vermiştir:

Ugramaz idi da freme ol perî benüm
Ger yanmasaydı micmer-i gamda sipend-i cân A. Haletî g/369/3

Adnî de canını micmere, gönlünü de bu micmerde yanan öd ağacına benzettiği beytinde göz bebeğinin sevgiliyi hayal ederek peri teshiri etmek istediğini dile getirmiştir:

Merdüm-i çeşmüm yakub cân micmerinde 'ûd-ı dil
Eylemek diler hayâlünle perî teshîrini Adnî g/93/5

Sipend, öd veya komar dışında fülful (karabiber, ak biber) de büyü yapma (âşık etme büyü, yağmur yağdırma) veya buhur için micmerde yakılan bir bitkidir. Mütercim Âsım Efendi, "fulful der ateş efkenden" maddesinde de fülfulün ateşte yakılarak büyü yapmada kullanılması hakkında şu bilgileri verir: "Ateşe biber dökmektir ki murat, muztarip, bî-sabr ü karar eylemektir. Menşei budur ki bazı ehl-i azâ'im maşuku serkeşlik eyledikçe bir kaç biber taneleri üzere teshire müteallik efsun edip birer birer ateşe bırakır. O taneler ateşe müteessir oldukça maşuk dahi müteessir ve bî-karar olup âşık-ı mezbûrun yanına gelmedikçe rehâ-yâb-ı ıztırab olmaz." (2009: 259). Mesihî'nin beytinde de aşk büyü için sipend ve ak biberin ateşte yakılıp buhur edildiği görülmektedir. Şair, beyaz rengi ve yuvarlak şekli bakımında çiy tanelerini, ak biber; üzerinde çiy taneleri bulunan goncayı, kırmızı rengi

ve şekliyle içerisinde ateş yanan, ateşin üzerinde de ak biberin yandığı micmer şeklinde tahayyül etmiştir:

Buhûr itmege teshîr-i goncaya bülbül
Miyân-ı oda sipend oldı ak biber jâle Mesîhî k/6/15

4.2. Nazardan Korunmak İçin Yakılması

Geçmişten günümüze kötü gözden, nazardan korunmak için çeşitli ritüeller yapılmıştır. Bunlardan biri de ateşte sipend yakılmasıdır. Nazardan korunmak amacıyla yakılmakla birlikte nazar değdiğinde (nefes değdiğinde) de üzerlik tütsüsü yakmak ve nazar edenin elbisesinden veya ayakkabısından bir parça alınıp yakılarak nazara uğrayan kişinin tütsülenmesi de âdetlerden biriydi. Nefesi değenden bir nesne almaya “çeşm-i çiden”² denilmektedir. Eskiden nefese uğranıldığında “Okumak, kurşun dökmek, üzerlik tüttürmek sûretiyle defîne çalışırlar, “Nefes değdi” ithamı altında kalmamak için “Yaradana kurban olayım! Kırkbir buçuk mâşallah” demeleri, “tü tü” diye tükürmeleri âdettir. Nefes değenin elbisesinden, hatta ayakkabılarından bir parçayı keserek yakıp çocuğa teneffüs ettirmek de usûldendir.” (Onay, 2021: 284). Üzerlik tütsüsünün, nazara uğrayanlara ve sihir yapılanlara şifa olacağına inanılırdı (Abdülaziz Bey, 1994: 361). Turhan Baytop da Orta Anadolu’da üzerlik tohumlarının ipe dizilerek farklı şekillerde nazarlıklar yapıp evlere asıldığını belirtir ve tohumların nazara uğrayan kişilerin tütsülenmesinde kullanmasını ise şu şekilde tarif eder: “Tohumları, nazara uğradığı sanılan kişilerin tütsülenmesinde kullanılan drogların başında gelir. Şahsı tütsülemek için bir miktar üzerlik tohumu ateşe atılır, nazara uğramış olduğundan korkulan kimse, başını, ayaklarını ve kollarını, meydana gelen dumana tutar. Küçük çocuklar annelerinin kollarında dumandan geçirilerek tütsülenir.” (Baytop, 2021: 329). Hevâyî, nazar değen çocuklar için; bir çanak içinde ateşin üzerine üzerlik saçılarak çocukların tütsülenmesi gerektiğini dile getirir:

Çocuklara be-meded tütsü ver nazar değmiş
Kırık çanağ ile âteş getir de harmel saç Hevâyî G/15/4

Zâtî de “mâh, güneş, pîrûze, encüm” kelimeleriyle gökyüzü tablosu çizdiği beytinde güneşin ay gibi güzel sevgilinin güzelliğinin nurunu kötü bakışlardan korumak için firuze renkli micmerde ateş yıldızının sipendini yaktığını söyleyerek nazardan korumak için tütsü yakılması âdetini dile getirir:

O mâhun bed-nazardan nûr-ı hüsnin hıfz için urdı
Güneş pîrûze micmerde sipend-i encüm-i âzer Zâtî k.12/10

Ayrıca bir kişiyi nazardan korumak için bir başka uygulama da içerisinde üzerlik yakılan micmerin kişinin başı üzerinde dolaştırılmasıdır. Arapçada Süreyya, Türkçede Ülker, Farsçada adı Pervin olan Hamel burcunun kuyruğunda sıralanmış, üzüm salkımı veya gerdanlık gibi görünen, yedi yıldızdan oluşan parlak bir yıldız kümesidir (Uzun, 2010: 164) Nâbî, Pervin yıldız kümesinin görüntüsüyle içinde sipend yanan micmer arasında ilgi kurduğu beytinde gökyüzünü micmer, yedi yıldızdan oluşan Pervin yıldız kümesini de içinde yanan sipend olarak hayal etmiştir. Şair, halkın kötü gözünden korunmak için Pervin yıldızının sipendinin, felek micmeriyle dolaştığını söyleyerek bu inanişe gönderme yapmıştır:

² Mütercim Âsım Efendi, “çeşm-çiden” maddesinde “Def-i çeşm zahm için bir kimseden bir nesne almak. Zira nazarı mücerreb şahıstan bir nesne alırlar.” (2009: 141) bilgisini verir.

Hıfz için olmadadır çeşm-i bedinden halkuñ
Micmer-i çerh ile gerdide sipend-i pervîn Nâbî. T138/6

Sipend dışında nazara karşı öd ve komar da tütsü olarak yakılmıştır. Komar; kışın yapraklarını dökmeyen, iri ve mor çiçekli, çiçeklerinin bal özü zehirli (deli bal) olan iki üç metre boyunda bir dağ ağacıdır (Çağbayır, 2017: 3379). Ahmed-i Rıdvân'ın *Hüsrev ü Şirin* mesnevisinde de tehlikeden ve kötü gözden korunmak için sipend, öd ve komarın buhur olarak yakıldığı ifade edilmiştir:

Sipendile yakub ol demde nârı
Buhûr eylediler 'ûd u komârı
Ki saklaya Hudâ mâhı hatardan
Yavuz gözlerden irişen zarardan Ahmed-i Rıdvân b/622-623

4.3.Kapıya Buhurdanla Çıkılması

Türk kültüründe misafire verilen değer ve saygının göstergesi olarak misafir karşılanırken kapıya, etrafa güzel kokular yayan buhurdanla çıkılırdı. Cem Sultan, gül yanaklı sevgilinin gül bahçesine geldiğini duyan menekşenin misk ile yolları buhur eylediği, mis kokularla kokulandırdığını dile getirerek güzel kokuyla karşılama âdetine çağrışım yapmıştır:

İy ruhları gül gül-şene geldüğün işitmiş
Müşğ ile buhûr eyledi yollara benefşe Cem Sultan g/266/3

Ahmed Paşa da sevgilinin geldiğini duyan menekşenin, micmerini eline alıp sevgilinin geçeceği yolları anber kokusuyla buhur eyleyerek onu karşıladığını söyleyerek bu âdeti dile getirir:

Geldiğın işitmiş eline micmerin alup
Anberle buhur eyledi yolları benefşe
Gül-gûnun ayağına nisâr etmege çıkmış
Hokkayla tutar nafe-i Tâtârı benefşe Ahmet Paşa k/25/22-23

4.4.Misafir Ağırلامada, Yemekten Sonra Tütsü Yakılması

Türk kültüründe misafire çok önem verilir ve en iyi şekilde ağırılanmaya çalışılır. Misafir gelmeden önce birtakım hazırlıklar yapılmakla birlikte geldikten sonra da misafirin ağırılanmasında yapılması gereken bazı âdetler vardır. Eski Türk geleneğinde misafire "kahve ikram etme, gülsuyu sunma ve micmer yakma" misafir ağırılanmanın vazgeçilmez şartları olup bunlar, misafire gösterilen saygı ve verilen değer bir gereği kabul edilmekteydi (Şentürk, 2020: 461). Ralamb, İsveç Kralının elçisi olarak 1657-1658 yılları arasında İstanbul'da bulunduğu sırada günlüğüne aldığı notlar arasında bu âdetle ilgili şunları aktarır: "Yemekten sonra su ve peşkir getirdiler. Ardından kahve içtik, sonra da ellerimizle yüzümüzü gülsuyuyla sildik. En sonunda herkesin başının üstüne kırmızı bir ipek parçası sarkıtıldı ve yüzümüze türlü türlü buhur tutuldu, yemek de böylece sona ermiş oldu." (2017: 36). Sarayda, Divan toplantılarından sonra verilen yemekten sonra da eller yıkanırken bir hizmetkâr gülsuyu dağıtır, diğeri de odayı buhurla kokulandırır. (Oberling vd., 2001: 85). Ayrıca Osmanlı döneminde sarayın ileri gelenlerinin konaklarında da gelen misafirler için buhur yakılması oldukça önem arz eden bir durumdur; "Ziyaretin sonuna doğru, yine "iç ağası" gelir; bir elinde, sarı sabır yanan "buhurdan", diğeri "gülâbdân" olduğu hâlde içeri girer. "Gülâbdân" dan misafirin mendiline

biraz gül suyu damlatır. Eğer sakalı varsa bir eliyle kaldırarak sakalına da gülsuyu sürer. Üst tabakadan hanımların evinde de hemen hemen aynı merasim tatbik edilir.” (D’Ohsson, 2020: 66).

Belîğ Mehmed Emîn, “Galiba kahve fincanı sevgilinin dudağına dokunduğu için gül suyu dökülüp kendinden geçti, micmer yakıldı.” diyerek misafir ağırlamadaki “kahve ikramı, gül suyu sunma ve micmer yakma” âdetine çağrışım yapmıştır:

Kahve fincânı tokındı leb-i dil-dâra meger
Serpilüp gül suyu cûş itdi yakıldı micmer Belîğ M. Emîn Ham. IX/1

Bosnalı Sâbit de Şeyhülislam Feyzullah Efendi’ye yazdığı “sünbül redifli” kasidesinde rütbesi yüksek güzele ikram için lalenin altın micmer, sünbülün de hoş kokulu dumanı olmasının uygun olduğunu söyleyerek misafire tütsü ikram edilmesine yer vermiştir:

Ol felek-pâye ki ikrâmı için lâyıkdur
Lâle zer-micmer ola dūd-ı mu’anber sünbül Bosnalı Sâbit k/8/19

Aynı şair, Miraciyyesinde Allah’ın Miraç’ta Hz. Peygamberi davet ettiğinde onun için çarh micmerinde saf amber yakıldığını ifade ederek misafir gelmeden önce güzel kokular yakma âdetine yer vermiştir:

‘Azîmet-hân-ı kurb ol rûh-ı pâki eyledi da’vet
Anun-çün micmer-i çarh içre yakdı ‘anberin sârâ Bosnalı Sâbit k/1/24

4.5. Bayram Merasimlerinde Yakılması

Bayramlarda ulema konaklarında buhurdanlar yakılırdı. Hatta ev sahibinin veya gelen misafirin rütbesine göre farklı malzemelerden yapılanlar kullanılmaktaydı. Öyle ki Abdülaziz Bey, eskiden devletin ileri gelenlerini buhurdanla karşılamanın kural hâline geldiğini “*Ekâbiri ödağacı buhurdanıyla karşılama âdeti resmi teşrifat usulleri arasına bile girmişti*” (1994: 353) şeklinde belirtir. Bayram tebriğine gelen misafirin karşılanması ve kullanılan buhurdan hakkında ise şunları aktarır:

“...Kazaskerlerin önünde ağanın biri, elinde hane sahibi mülkiyedense gümüş, ilmiyeden ise tombak denen veya çok nefis eski madenden bir buhurdan taşıyarak odanın kapısına kadar gelir, orada durur, koltuğuna girenler de orda dururdu...Ekâbir ulema konaklarında bayramlarda tebrike veya sair günlerde birbiriyle görüşüp konuşmaya gelmiş bulunanlara sırf hürmet için gümüş evani kullanılmaz, buhurdan, gülâbdan, fincan, nargile gibi şeylerin hepsi ya beyaz madenden veya bakır üzerine yaldızlı tombaktan yapılmış olurdu.” (2000: 267)

Ayrıca bayram tebriği öncesinde buhurcular tarafından padişah güzel kokularla tütsülenirdi. Padişah bayram günlerinde kimi zaman hırka-i şerif dairesinde ve kimi zaman da saray mescidinde sabah namazını kıldıktan sonra has odaya gider; görevliler tarafından giydirilir, ödağacı ve buhurla tütsülenirdi. Bayram alayı sırasında ise padişah camiye gitmeden önce hazinedar başı, camiye giderek padişahın namaz kılacağı yeri hazırlar, seccadesini serer ve hünkar mahfilinde buhur yakardı (Uzunçarşılı, 1988: 193, 198).

Bayram için yapılan hazırlıklardan biri de buhurdanlar için güzel kokulu karışımların hazırlığıdır. Eskiden bayramın geldiği gökyüzünde ayın hilal şeklinin

görünmesiyle anlaşılırdı. Mesîhî de hilali şekil bakımından içinde bayram için hoş ve güzel kokuların yakılması için hazırlanan zincirli bir micmer olarak tahayyül ederek hem bayramın hilalin görüldüğü zaman başlamasına çağrışım yapmış hem de bayramlarda da güzel koku için buhurdan yakılması geleneğine yer vermiştir:

‘İd için ‘itr u ‘abîrini müheyyâ kıldı şeb
Oldı zencîr-i şihâbiyle aña micmer hilâl Mesîhî k/3/3

Cafer Çelebi de bayram günü buhurdanlarda yakılan güzel kokuların, rüzgârın etkisiyle etrafa yayıldığını dile getirir:

Rûz-ı ‘îd oldı buhûr idindi yâr ol deñlü kim
‘Âlemi itdi mu‘attar nefha-ı bûyâ-yı ‘îd Cafer Çelebi k/13/28

Klasik Türk şiirinde nergis, sarı rengi ve şekliyle altın renkli bir kâseye benzetilir. Ahmed Paşa da bayram sabahı için saba rüzgârını, güzellik bahçesinde nergisin altın kasesini anberle dolduran bir micmer dolaştırıcısı olarak hayal etmiştir. Şair, bayramda micmer yakılmasına çağrışım yapmakla birlikte aynı zamanda micmerin dolaştırılarak kokunun etrafa yayılmasının sağlanmasına da gönderme yapmaktadır:

Nergisün zer kâsesin ‘anberle toldurdı sabâ
Ki ola hüsnün gülşeninde micmere-gerdân-ı ‘îd Ahmed Paşa g/29/6

4.6.Saç ve Sakalın Tütsülenmesi

Eskiden saç ve sakalın güzel kokması için tütsüye tutulduğu bilinmektedir. Saçın kokuyu içine hapsediği fark edilerek güzel kokuların daha kalıcı olmasını sağlamak için saç, sakal ve kaşlara çeşitli kokular sürülmüştür. Saça koku sürme geleneği, en eski tarihlere kadar dayanmaktadır. Saçlara koku sürmenin belli başlı aşamaları bulunmaktaydı. Saçlar, tam olarak kurumadan henüz nemliyken örülür, kokulandırılıp kuruduktan sonra saçlar açıldığında kıvrım kıvrım bir şekil alan saç sinen koku etrafa yayılır. Bunun dışında tütsülemeyle de kokulama yapılırdı (Şentürk, 2021: 404). Ayrıca Osmanlı saray kültüründe de misafirlere tütsü ikram edilerek misafirlerin saç ve sakalları hoş kokulu maddelerle tütsülenmiştir. Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı* adlı eserinin “*Padişahın Hazinesi*” başlıklı bölümünde misafir için tütsü yakılması, dolaştırılması, saç ve sakalın sarısabır otuyla tütsülenmesini anlatır:

“Diğer sandıklar akamber, misk, sarısabır kökü ve sandal ağacı tahtasıyla doludur. Yağlı ise (en iyisi her zaman yağlı olanıdır), yarım kilosu bin eküyü bulan sarısabır kökleri var. Türkler bu köklere çok para harcıyorlar. Onları ziyarete gittiğinizde, daha oturur oturmaz tütün çubuğu ve sarı sabır kökünü ikrâm etmek âdetten. Bu ikram şöyle yapılıyor: Yağlı olup olmamasına ve dolayısıyla da daha çok duman çıkarıp çıkarmamasına bağlı olarak, bu kökten bezelye ya da küçük bir bakla tanesi iriliğinde bir parça alınıyor, ıslatıldıktan sonra bir çeşit buhurdanlık içindeki bir közün üstüne yerleştirilerek herkese sunuluyor. Çıkan güzel kokulu dumanla herkes sakalını, kafasını ve hatta sarığının içini tütsülüyor; daha sonra herkes ellerini havaya kaldırarak yüksek sesle Elhamdülillah yani Allah’a şükür diyor. Ama buhurdanlıktan önce, gelen konukların önemine göre altın ya da gümüş bir kap içinde gülsuyu getiriliyor. Gülsuyu kabı (gülâbdân) yaklaşık bir ayak (30 cm.) boyunda; alt bölümü yumruk iriliğinde ve yukarıya doğru çıkıldıkça incelerek ağız kesiminde küçük parmak kalınlığına iniyor. Ucunda, gülsuyunun aktığı küçük bir delik bulunuyor; eller ve yüz gülsuyuyla ıslatıldıktan sonra, suyu kurutan ve saçlara, sakala daha iyi sinen sarısabır dumanıyla tütsü yapılıyor.” (2020: 89).

XVII. yüzyılda İstanbul'a gelen Jean Thevenot da Seyahatnamesi'nde Türk kültüründe misafire kahve, şerbet ve güzel koku ikram etmenin bir kibarlık göstergesi olduğunu belirtir:

"Kendilerini ziyarete gelen birine hoş bir ikramda bulunmak istediklerinde, ona bir fincan kahve, sonra bir bardak şerbet, ardında da parfüm söylerler. Bunu şu şekilde verirler. Bir köle veya uşak elinde ipek bir örtüyle gelir, bunu konuğun başına koyar, bir başkası da büyük bir buhurdan getirir, bunu sakalın ve yüzün altına koyar, birincisi buhurdanın üstünü örtüyle örter. Bu ikramın yapıldığı kişi sakalını istediği kadar tütsületer. Bu üç ikramda bulunmak büyük bir kibarlık gösterisidir." (2022: 70)

Câfer Çelebi, sevgilinin kıvrım kıvrım saçları nasıl micmerlerde tütsüleniyorsa, bütün dağ etekleri de menekşelerle öyle hoş kokulu olduğunu ifade ederek saçların güzel kokması için tütsülenmesi âdetine değinmiştir:

Benefşelerle kamu tag etekleri hoş-bû
Niteki micmerelerden külâle-i cânân Cafer Çelebi k/26/22

Bâkî'nin yanak kırmızılığıyla ateşe, ayva tüyleri ve beni renk ve şekil bakımından misk ve anbere, siyah saçının kıvrımı ise halka halka yükselen micmer dumanına benzetilen beytinde saç ve sakalın tütsülenmesine dolaylı bir çağrışım yapılmıştır:

Ruñ âteş hat u hâlûñ bahûr-ı misk ü 'anberdür
Ham-ı zülf-i siyâhuñ halka halka dûd-ı micmerdür Bâkî g/50/1

Melekler gecenin saçlarını, gündüz micmerine sandal ve kâfur döküp anber kokulu yapmıştır. Natıkî'nin beytinde de saçların güzel kokması için tütsülenmesine gönderme yapılmıştır:

'Anberîn eyledi şeb turesini tabla-i hor
Micmer-i rûza töküp sandal ü kâfur melek Natıkî k/1/8

Başın iki tarafından sarkan amber kokulu saçların iki micmer olarak hayal edildiği beyitte de zülfün kıvrımından bütün dünyaya amber kokusu yayıldığı ifade edilerek micmer ile saç arasında güzel koku sürülmesi ve yayılması açısından ilgi kurulmuştur. Ayrıca saç, kıvrım kıvrım ve uzun olması sebebiyle de zincirle asılan, dolaştırılan micmere benzetilmiştir:

Nefha-i anber tutar zülfi hamından âlemi
Kanda gitse iki yanında iki micmer bile Bâkî k/10/2

4.7. Elbiselerin Güzel Kokması İçin Tütsülenmesi

Tütsü geleneklerinden biri de elbiselerin buhurdanın dumanına tutularak güzel kokmasını sağlamaktır. Saray kültüründe sultan yemeği bittikten ve ellerini yıkadıktan sonra sultanın giysileri ve odası buhurla kokulandırılıyordu (Oberling, Smith; 2001: 65). Behiştî, *Heşt Behişt* mesnevisinin halis ameller işleyenlere cennette verilecek olan nimetleri anlattığı beyitlerden birinde elbiselerin hoş kokulu miskle buhurlanmasından söz eder:

Buhûr idüp libâsa misk-i ezfer
Geyrerler nûrdan tâc-ı mücevher Behiştî b/266

4.8.Düğün ve Matemlerde Tütsü Yakılması

Güzel koku hem düğün gibi mutlu günlerde hem de üzüntünün yoğun bir şekilde yaşandığı yas zamanlarında önemli bir yere sahiptir. Âşık Çelebi de aşağıdaki beytinde düğün ve matemlerde tütsü yakılması âdetine değinmiştir:

Gâh dudu canda işler cân işler cân bağışlar ki dahı
Gâh sūr u gâh mâtemde olur micmer nişân Âşık Çelebi k/10/20

İslamiyette bir kişinin ölümünden sonra yıkanması ve kefenlenmesinde güzel kokulu maddelerin kullanıldığı bilinmektedir. Hz. Peygamber, kızı Zeyneb'in vefatında naaşının birkaç defa sidr ile yıkanıp sonuncu suyuna kâfur katılmasını istemiştir (Erdem, 1992a: 383). Ölen kişinin kefenlenmesi sırasında hem cesede hem de kefene kâfur, gülyağı, zemzem gibi çeşitli koku ve kutsal suların dökülmesi geçmişten günümüze devam eden ölüm âdetlerinden biridir. Bunların dışında teneşirin altında buhur yakma, cesede ve kefene mis sürme de halk kültürümüzde yer almaktadır (Saraç, 2017: 190; 2021: 251). Anadolu'da ölünün yıkanması ve kefenlenmesinde kokulu maddelerin yakılarak tütsü olarak kullanılması halk tarafından şöyle yorumlanmaktadır:

“ I)'Kokuya şeytan gelmez.' (Kırşehir, Erzurum, Çorum, Uşak, Sivas)
II)Gökten kokuya melekler inermiş.' (Afyon, Boğazlayan)
III)Ölü kokusu yok olsun' diye (Konya, Merzifon)
IV)Mezarda cesede yılan, çıyan vb. yanaşmasın' diye (Hopa, Rize)” (Örnek,

1971: 51-52)

Ölümden sonra cenazenin güzel kokması için anber, öd, kâfur, sandal, günlük gibi maddelerin buhur olarak kullanılması beyitlerde ölümden sonra yapılan bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır:

Kefen idüp sar ol nâziñ vücûdı
Buhûr eyle yakub 'anberle odı

Çü itdüm sine dâgın aña micmer
Yakub üstüne anınñ 'ûd u 'anber

Gözüm agın aña kâfur itdim
Gülâb-ı âb-ı didemle eritdim Dai Mehmet b/1497, 1503-1504

Zâtî, “ud çalan” anlamına gelen “avvâd” kelimesi ile “ûd” kelimesinin “öd ağacı” anlamı dışında “bir çeşit çalgı aleti” olmasına da çağrışım yaptığı beytinde cenazesi yıkanırken öd buhur edilmesini istemektedir:

Ger çalub öldüre beni 'avvâd dilberi
Billâhi meyyitem yur iken 'ûd idüñ buhûr Zâtî g/327/2

Bir diğer beytinde de vücut gemisinin dert denizinde boğulduğunu, bu nedenle cenazesi yıkanırken sandal buhur edilmesini istemektedir:

Zâtîyi yurken üstine sandal buhûr idüñ
Fülk-i vücûdın eyledi deryâ-yı derd gark Zâtî g/663/5

Hayâlî'nin beytinde de ölenin ardından tütsü olarak günlük yakılması söz konusu edilmiştir.

Ruhu nârındaki hâli buhûru bûyun istersen
Ölüne dahi günlük vermezsin der gör o fettânı Hayâlî k/621/2

4.9.Kış Mevsiminde Yakılması

Eskiden kış aylarında ısınma aracı olarak mangallar kullanılmaktaydı. Bahar ayları sona erip kış mevsimi başladığında artık etrafa hoş koku yayan çiçeklerin solmasıyla birlikte evlerin içerisinde güzel koku için buhurdanlar yakılmaya başlanırdı. Osmanlı Dönemi'nde altlarında tepsi bulunan ayaklı tas veya üç ayaklı kâse şekillerindeki mangal tipi buhurdanlar tercih edilmiştir. Bunların tepesi tutamaklı yarım küre, yarım yumurta veya sivri miğfer şeklinde bir kapak yer alır, kapakların üzerinde de bitkisel motifler hâlinde düzenlenmiş çeşitli delikler bulunur. Bu buhurdanların çoğunluğu tombak, pirinç ve bakırdan yapıp yaldızlanmakla birlikte gümüş ve altından yapılanları ve kıymetli taşlarla süslenenleri de mevcuttur (Erdem, 1992b: 385). Şair de kış mevsiminden bir görüntüye yer verdiği beytinde artık ateş devrinin başladığını mangalların lale bahçesi gibi kıpkırmızı olduğunu, güzel kokulu çiçeklerin kalmayıp buhur yakma zamanının geldiğini dile getirmektedir:

Lâle-zâr olmuşdur âteş-dânlar âzer devridür
Kalmadı hoş-bû çiçekler şimdi micmer devridür Cafer Çelebi g/40/1

Sonuç

En eski tarihlerden itibaren güzel koku, toplum hayatında yer almıştır. Kültürümüzde bulunulan ortamın temiz olması kadar güzel kokması da gerekir. Osmanlı döneminde de güzel kokuya çok önem verilmiş; bu dönemde tütsü yakma gelenek hâline gelmiştir. Tütsü, buhurdan diğer adıyla micmer adı verilen kaplarda yakılmıştır. Klasik Türk şairleri de dönemin kültürel özelliklerine dair hemen hemen her şeyi estetik bir şekilde şiirine malzeme yapmıştır. Bunlardan biri de içerisinde tütsü yakılan buhurdandır. Şairler, gerek divanlarında gerekse mesnevilerinde tütsü yakmayla ilgili birçok unsura yer vermişlerdir. Beyitlerde, micmer veya buhurdanların altın, gümüş, yakut, firuze gibi değerli malzemelerden yapılması, kokunun daha iyi yayılması için üzerinde deliklerin bulunması, kokusunun daha iyi yayılması için dolaştırılması, üzerinin örtüyle örtülmesi, bazılarının zincirleri olduğu ve bu zincirlerinden tutularak sallanması gibi şekilsel özellikleri ve uygulama biçimleri; hamam, meclis, saray, köşk gibi mekânların başta gelen aksesuarlarından biri olması gibi yakıldığı bazı mekânlar; hoş kokuya sahip amber, misk, kâfur, öd, sipend, sandal, fülül, laden, buhurumeryem gibi içerisinde yakılan taneli bitki ve maddeler teşbih, istiare, gönderme ve çağrışımlarla yer almıştır. Bunların dışında ayrıca tütsünün büyü yapmak, nazardan korunmak, misafiri karşılamak, misafir ağırlamada ve yemekten sonra ikram olarak, bayram merasimlerinde, düğün ve matemlerde, elbise, saç ve sakalın güzel kokmasını sağlamak ve kış mevsiminde evlerinin içinin hoş kokulu olması için yakılması da şiirlerde yer alan tütsüyle ilgili bazı inanış, âdet ve geleneklerdir. Bütün bunlar sosyal hayatı bütün özellikleriyle yansıtan klasik Türk şiirinin bir kültür taşıyıcısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey. (1994). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 3.02.2024).
- Ali Ufkî Bey. (2013), *Saray-ı Enderun; Topkapı Sarayında Yaşam*, çev. Türkiş Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Armutlu, S. (1998). *Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si (İnceleme-Metin)* (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 6.03.2024)
- Aygün, S. (2014). *Dai Mehmet'in Nevhatü'l-Uşşâk İsimli Eseri: (Transkripsiyon-İnceleme)* (Yüksek Lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyon.
- Aytaç, A. (2017). *'Aşkî ve Heft Peyker Mesnevisi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73030,ahmed-ridvan-husrev-u-sirinpdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 18.02.2024).
- Ayverdi, İ. (2016). *Kubbealtı Lugatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bayram, A. (2017). *Firâkî ve Husrev ü Şîrîn'i*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55736,husrev-u-sirinpdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 20.02.2024)
- Baytop, T. (2021). *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi Geçmişte ve Bugün*. Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitapevleri Yayınları.
- Baytop, T., & Bozkurt, N. (2005). "Misk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30, Ankara: TDV Yayınları, s. 181-182.
- Bilgin, A. (2004). *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2002). "Koku". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 26, Ankara: TDV Yayınları, s. 150-151.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Türkçe Sözlük, Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çakır, Z. V. (1998). *Hevâî (Kuburi-zade) Divânı'nın Tenkitli Metni ve İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çavuşoğlu, M., & Tanyeri, M. A. (1987). *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*, C. III, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çavuşoğlu, M., & Tanyeri, M. A. (1990). *Üsküblü İshâk Çelebi, Divan*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- D'Ohsson, I. M. (2020). *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf & Âdetler*. İstanbul: Köprü Kitap Yayınları.
- Demirel, H. G. (2005). *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Doğan, M. N. (1997). *Lâle Devri Şairi Şeyhülislam Es'ad ve Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, S. (1991). *Amber*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 3, Ankara: TDV Yayınları, s. 7-8

- Erdem, S. (1992a). Buhur. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6, Ankara: TDV Yayınları, s. 383-384
- Erdem, S. (1992b). Buhurdan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6, Ankara: TDV Yayınları, s. 384-385.
- Ersoylu, H. (2020). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara: TDK Yayınları.
- Erünsal, İ. E. (2018). *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 5.02.2024).
- Gedük, S. (2013). Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği. *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 6*, İstanbul, s.124-141.
- Gökçe, E. (2011). *Mislî İsmâ'îl Hakkı ve Divanı* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göker, M. (2008). Hamam Kültürünün Günümüz Banyo Tasarımında Yeri, Önemi ve Hierapolis Örneği. *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu*, 22-23 Aralık 2008, Denizli.
- Harmancı, M. E. (2017). *Manisalı Câmî'î Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56461,manisali-camii-muhannet-namepdf.pdf?0> (erişim tarihi: 10.02.2024).
- İpekten, H. (2020). *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73032,karamanli-nizami-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 07.02.2024).
- Kaplan, Y. (2015). *Klasik Türk Edebiyatında Hammâmiyyeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Katalog. (2009). Buhurdan. M. Haydaroğlu & N. Tekdemir (Ed.), *Eski Hamam, Eski Tas* (s.193-203). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 5.02.2024).
- Kazan, Ş. (2003). *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı (Metin-İnceleme) ile Şerhü Medhi'n-Nebî* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 11.02.2024).
- Kufacı, O. (2006). *Adni Divanı ve Adni Divanında Benzetmeleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî Dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 12.02.2024).
- Kuşoğlu, M. Z. (1987). Milletlerin Dinlerin Ortak Mirası Buhurdanlar, *İlgi Dergisi*, 51, s. 33-35.
- Küçük, S. (t.y). *Bâkî Divanı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 10.02: 2024).
- Mengi, M. (2014). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

- Mütercim Âsım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı*. (haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oberling, G. & Smith, G. M. (2001). *Osmanlı Sarayında Yemek Kültürü*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Onay, A. T. (2021). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (haz. Cemal Kurnaz). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özkan, E. (1977). Topkapı Sarayı Hazine Dairesi'nin Eşsiz Koleksiyonları: Buhurdanlar. *Hayat Tarih Mecmuası*, 11, s. 81-83.
- Özkan, Ö. (2007). *Divan Şiiri Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özmen, M. (2017). *Ahmed-i Dâ'î Divan*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, M. (2020). *Lâmi'î Veyse vü Râmîn*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78624,lami39i-veyse-vu-raminpdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 18.02.2024).
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ralamb, C. (2017). *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*. (çev. Ayda Arel). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Saraç, Ö. (2017). Geçmişten Günümüze Boyabat Ölüm Âdetleri. *Studies of The Ottoman Doman*, 7 (13), s. 185-198.
- Saraç, Ö. (2021). Samsun Folklorunda Ölüm ve Kovid-19 Salgını. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, s.237-276.
- Sungur, N. (2006). *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Heves-nâme (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. C.2, İstanbul: DBY Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. C.4, İstanbul: DBY Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2021). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. C.5, İstanbul: DBY Yayınları.
- Tanrıbuyurdu, G. (2018). *Kalkandelenli Mu'îdî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59883,kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 4.02.2023).
- Tarlan, A. N. (1967). *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*. C. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*. C. II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tavernier, J. B. (2020). *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*. (çev. Teoman Tunçdoğan, ed. Necdet Sakaoğlu). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tavukçu, O. K. (2020). *Ahmed Rıdvân'ın Hüsrev ü Şîrîn Mesnevîsi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10666,metinpdf.pdf?0>, (erişim tarihi: 18.02.2024).
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thevenot, J. (2022). *Thevenot Seyahatnamesi, Stefanos Yerasimos'un Anısına*. (çev. Ali Berkay, ed. Stefanos Yerasimos). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Uysal Bozaslan, S. & Çağlar, A. (2017). Divan Şiirinde Sipend/Üzerlik. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(54), s. 269-288.
- Uzun, M. & Albayrak, N. (1997). "Hamam" Kültür ve Edebiyat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 15, Ankara: TDV Yayınları, s.430-434.

- Uzun, M. (2010). Süreyyâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38, Ankara: TDV Yayınları, s. 162-164.
- Yaman, B. (2008). *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hıref*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yavuz, K. & Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri 1-2 (İnceleme-Tenkitli Metin)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0> (erişim tarihi: 5.02.2024)
- Yeniterzi, E. (2018). *Vizeli Ramazan Behiştî, Heşt Behişt*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56444,vizeli-ramazan-behisti-hest-behistpdf.pdf?0> (erişim tarihi: 15.02.2024)
- Zilif, T. (2019). *Dursun Ahmed Nâtıkî Divanı: İnceleme, Metin* (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.